

Regeringens proposition

1981/82: 28

om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429), m.m.;

beslutad den 22 oktober 1981.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

BIRGIT FRIGGEBO

CARL AXEL PETRI

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i rättshjälpslagen. Nivån för rättshjälpsavgifter och rådgivningsavgifter föreslås höjd och inskränkningar föreslås i möjligheterna att nedsätta dessa avgifter. En skärpning föreslås i reglerna för prövning av arvoden till biträden enligt rättshjälpslagen och till offentliga försvarare. Detta föranleder även en ändring i rättegångsbalkens regler.

I propositionen förordas vidare att allmän rättshjälp inte längre skall få beviljas i mål om boskillnad efter gemensam ansökan eller för att upprätta äktenskapsförord eller testamente. Dessutom föreslås för mål av likartad beskaffenhet, där vägledande avgöranden saknas, att möjligheterna till rättshjälp i princip skall vara begränsade till dess ett eller flera "pilotfall" har avgjorts.

Slutligen föreslås i propositionen dels att ansökningsavgifter i mål och ärenden åter skall räknas in i rättshjälpsförmånerna, dels att vissa redaktionella ändringar görs med anledning av den nya utsökningslagstiftningen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1982.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972: 429)¹
dels att 8, 9, 9 a, 12, 16, 22 och 34 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 49 b §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

2. den som är bosatt utom riket, om han ej är svensk medborgare eller om särskilda skäl ej föreligger för rättshjälp,

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om ej skäl föreligger för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt,

4. i fråga om anspråk som överlåtit till den rättssökande, om överlåtelserna kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

5. för upprättande av självdeklaration, äktenskapsförord eller testamente,

6. i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken,

7. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

6. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

8. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i viss främmande stat i fråga om allmän rättshjälp skall vara likställd med svensk medborgare.

¹ Lagen omtryckt 1979: 240.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken eller läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § samma balk.

5. tilläggsavgift som utgår enligt
exekutionsavgiftskungörelsen
(1971:1027).

5. avgift som utgår för ansökan
enligt expeditionskungörelsens
(1964:618) avgiftslista, avdelning
II, samt särskild avgift som skall
betalas enligt förordningen
(1981:000) om utsökningsavgifter.

6. vad av allmänna medel utgått i ersättning för översättning eller i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självmant föranställt om,

7. skiftesman som av domstol förordnats att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller boskillnad,

8. medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper i mål om faderskap enligt 3 kap. föräldrabalken.

9 a §

Den som beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från avgift för *ansökan och för expedition* enligt expeditionskungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelningarna I och II samt avdelning III under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten för expedition gäller endast i den mån expeditionen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller ej i fråga om sådan expedition som utfärdas en-

Den som beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från avgift för expedition enligt expeditionskungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelningarna I och II samt avdelning III under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten för expedition gäller endast i den mån expeditionen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller ej i fråga om sådan expedition som utfärdas endast på sär-

Nuvarande lydelse

dast på särskild begäran, om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande eller i mål om verkställighet är befriad från skyldighet att förskjuta och betala utsökningsavgift och försäljningsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027).

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

12 §²

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *en och en halv procent* av basbeloppet, *jämnad* till närmast lägre tiotal kronor. Maximibeloppet får *nedsättas om särskilda skäl föreligger*.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften

en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet,

en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men ej fyra gånger basbeloppet,

Föreslagen lydelse

skild begäran, om icke expeditionen begäres innan avgörandet i huvudsaken vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande, *ansvarar inte för grundavgift och försäljningsavgift enligt förordningen (1981:000) om utsökningsavgifter. Detsamma gäller den som har beviljats allmän rättshjälp i ett mål om verkställighet.*

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst ett gränsbelopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *två procent* av basbeloppet, *varvid avrundning skall ske* till närmast lägre tiotal kronor. Maximibeloppet får *sättas ned om det finns särskilda skäl. Beloppet får dock inte understiga en procent av det basbelopp som nyss har nämnts, med avrundning till närmast lägre tiotal kronor, såvida det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.*

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör maximibeloppet för rättshjälpsavgiften *den avgift som utgår enligt första stycket ökad med*

en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men ej tre gånger basbeloppet,

en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men ej fyra gånger basbeloppet,

² Senaste lydelse 1981: 5.

Nuvarande lydelse

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men ej fem gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att inkomsten *jämnas* till närmast lägre tusental kronor, att maximibeloppet *jämnas* till närmast lägre tiotal kronor *och att lägsta maximibeloppet utgör en och en halv procent av basbeloppet, jämnad till närmast lägre tiotal kronor.*

Föreslagen lydelse

en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men ej fem gånger basbeloppet,

en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet,

en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men ej sju gånger basbeloppet,

hälften av den inkomst som överstiger sju men ej åtta gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttages att inkomsten *avrundas* till närmast lägre tusental kronor *och att maximibeloppet avrundas till närmast lägre tiotal kronor.*

16 §

Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser

äktenskapsskillnad
boskillnad

underhållsbidrag till make eller barn

faderskap till barn
vårdnad

umgängesrätt

upprättande av äktenskapsförord eller testamente.

Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser

äktenskapsskillnad
boskillnad, *dock inte enligt 9 kap. 2 § giftermålsbalken*

underhållsbidrag till make eller barn

faderskap till barn
vårdnad

umgängesrätt.

Advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får ej bevilja allmän rättshjälp för verkställighet av avgörande om underhållsbidrag, vårdnad eller umgängesrätt. Ej heller får advokat eller biträdande jurist bevilja allmän rättshjälp

1. om den rättssökande är dödsbo,

2. om den rättssökande är bosatt utom riket,

3. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 §

Biträde, skiftesman och medlare har rätt till *skälig* ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som *uppgift* krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Biträden, skiftesmän och medlare har rätt till *den* ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg *som visas ha varit skälig för att utföra uppgiften*. Vid bedömningen av *vad som är skäligt arvode skall uppgifternas art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppgiften har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppgiften*. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning.

Har biträde, skiftesman eller medlare genom vårdslöshet eller försumelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller besluta om substitution eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid domstol av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till skiftesman fastställs av rättshjälpsnämnden. Ersättning till medlare fastställs av domstolen.

34 §

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. rättshjälpsavgift ej erlägges enligt 27 §,
2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats,
3. den rättssökande uppsåtligt eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnat att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift,
4. den rättssökande ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller
5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att den rättssökande ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Om allmän rättshjälp har beviljats trots att det föreligger ett sådant fall som avses i 8 § 7, får det beslutas att rättshjälpen skall upphöra.

Första stycket 3 och 4 gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Nuvarande lydelse

Beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *Föreligger särskilda skäl*, får beslutas att kostnaderna *eller del därav* skall betalas av statsverket.

Föreslagen lydelse

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra *enligt första stycket*, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. *Det får dock* beslutas att kostnaderna *helt eller delvis* skall betalas av statsverket, *om det föreligger särskilda skäl*.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra *enligt andra stycket*, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av statsverket. *Det får dock* beslutas att kostnaderna *helt eller delvis* skall bäras av den som haft rättshjälp, *om det föreligger särskilda skäl*.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

49 b §

Domstolsverket och annan myndighet som regeringen bestämmer får påkalla beslut om att allmän rättshjälp skall upphöra enligt 34 §.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982.

Den äldre lydelsen av 9 § och 9 a § första stycket skall fortfarande tillämpas om allmän rättshjälp har beviljats före lagens ikraftträdande. Därvid skall dock vad som sägs om avgifter enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971: 1027) i förekommande fall avse avgifter enligt förordningen (1981: 000) om utsökningsavgifter.

De nya bestämmelserna i 34 § skall tillämpas även om allmän rättshjälp har beviljats före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1981: 830) om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrivs att 33 § rättshjälpslagen (1972: 429)¹, i den lydelse paragrafen har erhållit genom lagen (1981: 830) om ändring i nämnda lag, skall ha nedan angivna lydelse.

¹ Lagen omtryckt 1979: 240.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

33 §

Har motpart eller annan enligt 31 § ålagts ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnader, skall ersättningen utges till statsverket, om ersättningen till den del den motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift utgör högst fem procent av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Den rättssökande skall i sådant fall berättigas att av statsverket återfå ett belopp motsvarande erlagd rättshjälpsavgift.

Överstiger den del av ersättningen som motsvarar den rättssökandes rättshjälpsavgift fem procent av basbeloppet, skall den ersättningsskyldige utge belopp motsvarande rättshjälpsavgiften till den rättssökande och återstoden till statsverket.

Har ersättningsskyldighet ej ålagts till fullt belopp skall vad i första och andra styckena sägs om rättshjälpsavgift avse den del av avgiften som svarar mot fördelningen av ersättningsskyldigheten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningsbalken, äger bestämmelserna i första—tredje styckena om ersättning motsvarande tillämpning i fråga om tilläggsavgift enligt *exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027)* som i ärendet uttagits hos motparten.

Har allmän rättshjälp beviljats sökande i ärende angående verkställighet enligt utsökningsbalken, skall bestämmelserna i första—tredje styckena om ersättning tillämpas också i fråga om särskild avgift enligt *förordningen (1981:000) om utsökningsavgifter* som i ärendet uttagits hos motparten.

3 Förslag till**Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 10 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

21 kap.

10 §¹

Offentlig försvarare äge av allmänna medel åtnjuta skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget krävt.

Offentliga försvarare har rätt till den ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som visas ha varit skälig för att utföra uppdraget. Vid bedömningen av vad som är skäligt arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Även övriga omständigheter som är av betydelse skall inverka på bedömningen, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget.

¹ Senaste lydelse 1979: 289.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen.

Ej må offentlig försvarare av den misstänkte förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig ytterligare ersättning av den misstänkte. Om så ändå har skett, är förbehållet utan verkan.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1981-09-24

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Åsling, Söder, Johansson, Wirtén, Andersson, Petri, Eliasson, Gustafsson, Tillander, Molin

Föredragande: statsrådet Petri

Lagrådsremiss om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429), m. m.

1 Föredragandens överväganden

1.1 Inledning

Rättshjälp lämnas enligt rättshjälpslagen (1972:429, RHL) i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälp, rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde samt rådgivning.

Allmän rättshjälp lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där det föreligger behov av sådant bistånd, om inte rättshjälp skall lämnas i annan form. Därvid är det utan betydelse om angelägenheten skall prövas av domstol eller av någon annan myndighet eller om det är fråga om en angelägenhet som inte handläggs vid någon myndighet. Huvudregeln har dock flera begränsningar. Bland dem märks främst att allmän rättshjälp inte får lämnas om den rättssökandes beräknade årsinkomst överstiger ett gränssbelopp som motsvarar åtta gånger basbeloppet för oktober året innan rättshjälp begärs. Gränssbeloppet var 58 400 kr. den 1 juli 1973, när rättshjälpsreformen trädde i kraft. För år 1981 är beloppet 123 200 kr. och beräknas bli 138 400 kr. för år 1982. Beloppet ökas om den som söker rättshjälp har underhållsskyldighet mot annan. Vidare tas hänsyn till förmögenhet, skulder och andra särskilda omständigheter. Den allmänna rättshjälpen innebär i princip att staten betalar kostnaden i ärendet. Den rättssökande skall dock efter förmåga själv bidra till kostnaderna genom att betala en rättshjälpsavgift. Den viktigaste ersättningsgilla kostnaden är kostnaden för biträde.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål, som också betalas av allmänna medel, utgår dels som rätt till offentlig försvarare, dels som annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål (bl.a. rätt till ersättning för kostnad för bevisning). I

fråga om rätt till offentlig försvarare gäller bestämmelserna i rättegångsbalken. Den misstänktes eller tilltalades ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till försvarare. Däremot kan annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål förekomma bara för tilltalade som hör till de ekonomiskt sämre ställda inkomstgrupperna. Vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål utgår inte någon rättshjälpsavgift. Däremot kan den tilltalade, om han fälls till ansvar, förpliktas att betala tillbaka kostnaden för offentlig försvarare och annan rättshjälp, dock inte med högre belopp än som motsvarar maximibeloppet för den rättshjälpsavgift som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade kunnat meddelas i målet (jfr 31 kap. 1 § rättegångsbalken).

Rättshjälp genom offentligt biträde kan vid behov lämnas i vissa, i lagen särskilt angivna administrativa ärenden, som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. I huvudsak rör det sig om mål och ärenden som regleras i den sociala vårdlagstiftningen och inom utlänningslagstiftningens område. Den enskildes ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till biträde. Ersättningen till offentliga biträden betalas av allmänna medel. Någon återbetalningsskyldighet förekommer inte.

Rättshjälp kan slutligen lämnas i form av *rådgivning*. Denna rättshjälpsform omfattar rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivning är öppen för alla oavsett inkomst och meddelas av advokater eller biträdande jurister på advokatbyråer. Den sker mot en i lagen bestämd rådgivningsavgift. Denna är avsedd att täcka kostnaderna för rådgivningen men kan sättas ned eller efterges. Staten betalar kostnaderna för rådgivningen till den del de inte täcks av avgifterna.

Det allmännas kostnader för rättshjälpen har ökat kraftigt under senare år. Kostnaderna budgetårsvis i milj. kr. framgår av följande uppställning.

	73/74	74/75	75/76	76/77	77/78	78/79	79/80	80/81
Rådgivning	0,5	0,9	1,0	1,2	1,5	1,7	1,9	2,4
Allmän rättshjälp	19,7	58,6	79,2	90,5	102,9	113,8	135,8	138,7
Rättshjälp åt misstänkt i brottmål	30,1	34,5	38,9	42,5	49,8	53,6	58,8	72,0
Rättshjälp genom offentligt biträde	0,2	0,4	1,0	2,1	3,7	7,3	7,9	9,4
Äldre rättshjälpsformer	11,8	4,5	3,2	1,2	1,0	1,1	2,8	1,7
Summa	62,3	98,9	123,3	137,5	158,9	177,5	207,2	224,2

Från de angivna siffrorna skall dras det belopp som genom fullgörande av ålagd återbetalningsskyldighet inflyter från länsstyrelserna. Budgetåret 1980/81 uppgick detta belopp till ca 5 milj. kr.

Avgifterna för allmän rättshjälp och rådgivning höjdes senast den 1 april 1981 efter förslag i prop. 1980/81:20 bil. 1.

Mot bakgrund av de besparingskrav som gäller för statsverksamheten är det nödvändigt att nu begränsa det allmännas åtaganden inom rättshjälps-

systemet. Jag kommer i det följande att föreslå vissa lagändringar som främst har till syfte att åstadkomma besparingar. Förslagen innebär bl.a. att rättshjälpsavgifterna höjs och möjligheterna till rättshjälp begränsas resp. helt avskaffas i vissa mål och ärenden. Vidare föreslås regler avsedda att medföra en skärpt kostnadskontroll i fråga om arvoden till biträden enligt rättshjälpslagen och offentliga försvarare.

1.2 Rättshjälpsavgifter m.m.

Som jag redan har antytt är den som beviljats allmän rättshjälp skyldig att efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen. Avgiftssystemet har konstruerats som ett system med maximibelopp. Maximibeloppets storlek motsvarar den rättssökandes betalningsförmåga, dvs. vad han högst kan betala. När allmän rättshjälp beviljas skall det samtidigt fastställas ett maximibelopp i den rättsliga angelägenheten.

Den lägsta rättshjälpsavgiften (grundavgiften) uppgår till 1 1/2 procent av basbeloppet för oktober månad året innan rättshjälp begärs, jämnat till närmast lägre tiotal kr., eller f.n. 230 kr. Grundavgiften skall betalas av den som har en årsinkomst motsvarande högst två basbelopp. För rättssökande med årsinkomst över två men under åtta basbelopp har systemet för avgifter utformats så att maximibeloppet utgör en viss kvotdel av skillnaden mellan den rättssökandes beräknade årsinkomst och två basbelopp. Avgiften är dock enligt 12 § tredje stycket alltid lägst 1 1/2 procent av basbeloppet. Systemet har gjorts progressivt genom att olika kvotdelar har använts för olika inkomstskikt. Så utgör maximibeloppet en tjugofemtedel av den del av den rättssökandes inkomst som överstiger två men inte tre gånger basbeloppet, en tjugondel av den del av inkomsten som överstiger tre men inte fyra gånger basbeloppet, en femtondel av den del av inkomsten som överstiger fyra men inte fem gånger basbeloppet, en tiondel av den del av inkomsten som överstiger fem men inte sex gånger basbeloppet, en femtedel av den del av inkomsten som överstiger sex men inte sju gånger basbeloppet och hälften av den inkomst som överstiger sju men inte åtta gånger basbeloppet.

Om den rättssökande i väsentlig omfattning bidrar till någon annans underhåll höjs beloppsgränserna med vad som motsvarar ett halvt basbelopp för varje underhållsberättigad. Förekomsten av större förmögenhetsinnehav eller tyngande skuldsättning skall beaktas när årsinkomsten beräknas.

Jag förordar att grundavgiften nu höjs till två procent av basbeloppet. Detta medför att grundavgiften kommer att bli 340 kr. för år 1982. För inkomster över två basbelopp bör maximibeloppet bestämmas till grundavgiften ökad med de kvotdelar av inkomsten som tidigare har berörts. Med en sådan ordning kan bestämmelsen om lägsta maximibelopp i 12 § tredje stycket utgå.

Chefen för socialdepartementet kommer senare denna dag att föreslå re-

geringen att till lagrådet remittera ett förslag om ändrad konstruktion av basbeloppet. Genomförs förslaget, påverkas i viss mån nivån på rättshjälpsavgifterna. För år 1982 kommer emellertid på grund av en särskild övergångsbestämmelse de nuvarande reglerna att gälla.

F.n. får maximibeloppet sättas ned om det finns särskilda skäl för det. De närmare föreskrifterna för nedsättning meddelas av domstolsverket. Enligt de gällande föreskrifterna får avgiften sättas ned till noll om den rättssökandes årsinkomst understiger 18 000 kr.

En tidigare utförd undersökning vid rättshjälpsnämnden i Jönköping avseende rättshjälpsärenden från år 1979 visade att rättshjälpsavgiften då sattes ned i närmare 40 procent av ärendena. I ungefär 5/6 av dessa fall bestämdes avgiften till noll. När rättshjälpsavgift utgick bestämdes denna i det övervägande antalet ärenden till grundavgiften eller till ett något högre belopp.

Den höjning av rättshjälpsavgifterna som trädde i kraft den 1 april 1981 och de nya föreskrifterna för nedsättning av grundavgift och rådgivningsavgift som domstolsverket har utfärdat torde ha förändrat denna bild. Tillgängliga uppgifter tyder på att det nu är mindre vanligt med nedsättning av grundavgiften till noll. Vidare torde det inte sällan förekomma att avgifter fastställs som väsentligt överstiger grundavgiften.

Enligt min mening är det inte orimligt att begära att varje person som söker allmän rättshjälp åtminstone i någon mån själv bidrar till kostnaderna. Även om grundavgiften enligt vad jag nyss har förordat höjs till två procent av basbeloppet, torde de allra flesta kunna betala denna avgift. Det kan dock uppstå problem för en del personer i mycket små ekonomiska omständigheter. Det bör därför liksom nu finnas en möjlighet att sätta ned grundavgiften, om särskilda skäl föreligger. Avgiften bör dock inte längre annat än rent undantagsvis kunna efterges helt och hållet. Jag anser det vara en lämplig avvägning att i princip bara tillåta nedsättning av grundavgiften till ett belopp som motsvarar en procent av det basbelopp som vid tillfället utgör beräkningsgrund för rättshjälpsavgifterna, med avrundning till närmast lägre tiotal kr. För år 1982 skulle det innebära att ett belopp på 170 kr. lägst måste betalas som rättshjälpsavgift. Endast om det är uppenbart att den rättssökande helt saknar möjlighet att betala ens detta belopp bör ytterligare nedsättning kunna ske. Härvid bör man, utöver den rättssökandes inkomstförhållanden, beakta förekomsten av bankmedel och möjligheten att få avgiften betald av make eller annan underhållsskyldig.

Avgiften för rådgivning uppgår enligt 47 § RHL till en halv procent av basbeloppet för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter. Någon anledning att ändra denna avgift finns inte. Avgiften för en timmes rådgivning kommer för år 1982 att motsvara grundavgiften vid allmän rättshjälp. Däremot bör möjligheten till nedsättning av avgiften inskränkas på samma sätt som vid allmän rättshjälp. För det ändamålet behövs dock inte någon lagändring.

1.3 Arvoden till biträden och offentliga försvarare

I 22 § RHL ges regler om ersättning till bl.a. rättshjälpsbiträden. Enligt 22 § första stycket har ett biträde rätt till skälig ersättning för arbete, tids-spillan och utlägg som uppdraget krävt. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas när ersättningen bestäms. Motsvarande bestämmelser finns för offentliga försvarare i 21 kap. 10 § första stycket RB. Genom en hänvisning gäller 22 § RHL även offentligt biträde. Regeringen har bemyndigat domstolsverket att fastställa taxor. Sådana taxor har fastställts för vissa brottmål i tingsrätt och hovrätt samt för gemensamma ansökningar om äktenskapsskillnad.

I samband med tillkomsten av rättshjälpslagen förutsåg föredragande departementschefen (prop. 1972:4 s. 274) att reformen skulle medföra en väsentlig ökning av antalet rättshjälpsärenden och av det allmännas utgifter för rättshjälpen. Det ansågs därför nödvändigt från såväl statens som den enskildes synpunkt att det nya rättshjälppsystemet innefattade en så effektiv kontroll över kostnaderna som möjligt. Såvitt gällde arvoden till biträden och offentliga försvarare skulle de tidigare materiella reglerna för arvodesbestämningar alltså tillämpas. Dessa innebar att hänsyn skulle tas till uppdragets omfattning och svårighetsgrad, den omsorg och skicklighet varmed det hade utförts samt övriga omständigheter. Kritik riktades emellertid mot den metod som vanligen användes vid arvodesprövningen. På grundval av en i allmänhet kortfattad kostnadsräkning och sin kunskap om biträdets arbetsinsats skulle myndigheten avgöra om det begärda beloppet var skäligt. Eftersom en del av biträdets arbete försiggått utanför myndigheten hade denna vissa svårigheter i sin bedömning, något som gjorde myndigheten benägen att godta det begärda beloppet. Nedsättning av ett biträdets arvodesanspråk skedde ofta först om rätten ansåg sig kunna visa att det begärda arvodet var oskäligt.

Departementschefen förordade i propositionen en annan metod för arvodesprövningen, en metod som i praktiken verkligen skulle ålägga den som begärde ersättning att visa att det av honom begärda arvodet var skäligt. En sådan metod ansågs förutsätta ett taxesystem som komplement till de gällande ersättningsreglerna. Taxorna borde ses som utgångs- eller riktpunkter vid arvodesprövningen. I den mån den arvodesberättigade visade att det var befogat, borde avvikelser kunna ske. Genom möjligheten till höjning och även sänkning borde det enskilda biträdets arbetsinsats kunna beaktas i skälig omfattning. Genom taxesystem förväntade man sig också att kunna nå större enhetlighet i arvodesprövningen.

I samband med resonemang angående olika typer av taxor uttalade sig departementschefen emot renodlade timtaxor. Skälet till detta var att den individuella arbetsprestationen skulle skjutas i bakgrunden om sådana tillämpades och det biträde som arbetade snabbare och som var kunnigare skulle missgynnas jämfört med den långsammare och mindre kunniga.

Risk ansågs också föreligga för att biträdet lade ned onödigt arbete på sina ärenden. Departementschefen framhöll dock att tidsåtgången givetvis var en faktor som måste tillmätas stor betydelse vid alla former av prestationsmätning.

I stället för timtaxor borde man enligt departementschefens mening så långt möjligt tillämpa saktaxor. Beträffande metoden för att fastställa saktaxor uttalade departementschefen att utgångspunkten borde vara den arbetstid (uppdelad på förberedande arbete och eventuell förhandling) som en genomsnittsadvokat lägger ned på ett genomsnittsärende av den kategori som avses taxesättas.

Taxa fastställdes först för vissa brottmål i tingsrätt. Så småningom infördes en gemensam taxa för brottmål i tingsrätt och hovrätt vid en förhandlingstid på högst 3 timmar 45 minuter. Taxan består av ett grundarvode och påslag per huvudförhandlingstimme. Särskild saktaxa för mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan har också införts. Taxebeloppen har successivt höjts.

Taxorna grundas på en timkostnadsnorm som är ett uttryck för kostnaden per juristtimme vid de allmänna advokatbyråerna vid en debiterbar tid om 75 procent. Timkostnadsnormen utgjorde hörnstenen i taxan för vissa brottmål men kom efter ett beslut i domstolsverkets besvärsnämnd för rättshjälp redan i december 1973 att få genomslagskraft långt utanför det taxesatta området. Besvärsnämnden uttalade nämligen att vid prövning av arvoden inom rättshjälpsområdet borde skälighetsåtgång regelmässigt vara utgångspunkt. Timkostnadsnormen skulle vara det belopp med vilket ersättning utgick per timme för arbete inom området.

Högsta domstolen har i olika avgöranden slagit fast att timkostnadsnormen skall tas till utgångspunkt när ersättning av allmänna medel skall bestämmas för arbete i tvistemål och brottmål utanför det taxesatta området.

Timkostnadsnormen har sedermera räknats upp med hänsyn till kostnadsutvecklingen. I samband med att taxa för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad infördes differentierades normen så att brottmålsnormen kom att ligga något lägre. Skillnaden mellan brottmåls- och civilmålsnorm har behållits vid senare höjningar.

Avvikelse från taxebeloppen får ske om målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. När taxan för skillnadsmål ursprungligen beslutades antogs det att den inte skulle överskridas i mer än 10 procent av målen. Under de senaste åren har taxan överskridits i omkring 20 procent av målen.

Bruttobelastningen på rättshjälpsanslaget har mellan budgetåren 1976/77 och 1980/81 ökat från i runda tal 137 till 224 milj. kr. För allmän rättshjälp ökade kostnaderna under budgetåren 1976/77 och 1979/80 från 90 till 135 milj. kr. Denna kostnadsutveckling kan också uttryckas med indextal. Om index för budgetåret 1976/77 sätts till 100, blir index för budgetåret 1979/80 150 vad avser allmän rättshjälp. Om endast uppräknings- och timkostnadsnormen och förändringarna i ärendevolymer hade påverkat kostnaderna

för allmän rättshjälp borde index för budgetåret 1979/80 ha varit 132. Kostnadsökningen har alltså varit 50 procent i stället för 32 procent. Denna ökning, som brukar kallas taxeglidning, motsvarar för hela den angivna perioden omkring 16 milj. kr. Taxeglidningen mellan budgetåren 1978/79 och 1979/80 uppgick till 9 milj. kr. Såvitt mätningar har kunnat visa har taxeglidningen i stort sett upphört under budgetåret 1980/81. Kostnadsökningen för den allmänna rättshjälp under detta budgetår motsvarar i stort sett de uppräknade timkostnaderna och ändringen i antal ärenden.

Det har vid flera tillfällen riktats kritik mot metoden att bestämma ersättning inom rättshjälpsområdet. Det har hävdats att hänsynen till ett uppdrags svårighetsgrad och till den skicklighet varmed det utförts har eftersatts när tidsfaktorn blivit avgörande för ett arvodes storlek. Trots uttalanden i rättshjälpspropositionen mot renodlade tidstaxor har i praktiken sådana kommit att gälla. Detta har enligt kritikerna lett till att medelmåttigheten premieras på effektivitetens och skicklighetens bekostnad.

För egen del vill jag understryka att tidsåtgången alltid måste vara en viktig faktor vid arvodesbestämningen. Det är emellertid angeläget att myndigheterna i fortsättningen ägnar avsevärt större uppmärksamhet än hittills åt de övriga faktorer som skall avgöra arvodets storlek. Större hänsyn bör då tas till uppdragets omfattning och svårighetsgrad, liksom till den omsorg och den skicklighet som det har utförts med. Även övriga omständigheter av betydelse måste givetvis beaktas, exempelvis att biträdet på grund av sin särskilda förtrogenhet med det rättsområde som ärendet avser och sin allmänna skicklighet kan ha lagt ned mindre tid än vad genomsnittsbiträdet skulle ha behövt göra.

Det saknas ofta anledning att ifrågasätta att biträdet verkligen har utfört arbete av den omfattning som angetts i kostnadsräkningen. Myndigheten måste likväl i varje enskilt fall ställa sig frågan om det varit rimligt att ägna saken den tid och det arbete som angetts. Ett biträde som arbetar långsamt bör inte premieras. Om arbetsuppgiften borde ha kunnat lösas på kortare tid än som skett bör arvodet sättas ned. Den norm som i allmänhet bör användas är den tid som ett i förhållande till uppdragets natur erfaret biträde skulle ha behövt för att lösa uppgiften. Avsteg från denna princip kan givetvis bli nödvändiga i vissa undantagsfall. Den beskrivna ordningen får bl.a. till konsekvens att oerfarna biträden som behöver längre tid i princip inte skall ersättas för den överskjutande tiden.

Det är angeläget att slå fast att det ankommer på den som begär ersättning att visa att det fordrade arvodet är skäligt. Detta innebär att det är biträdet som har att visa att de vidtagna åtgärderna varit påkallade för att tillvarata huvudmannens rätt eller i övrigt nödvändiga för att fullgöra uppdraget. Det bör inte förekomma att myndigheten som skäligt godtar ett ersättningsyrkande som inte framstår som direkt oskäligt.

Erfarenheten visar att myndigheter som bedömer arvodesyrkanden är särskilt obenägna att sätta ned arvoden när den uppgivna tidsåtgången är

endast någon eller några timmar högre än vad myndigheten i och för sig anser vara skäligt. Av tillgänglig statistik över storleken hos biträdesersättningar i ärenden om allmän rättshjälp framgår att den ersatta tiden under år 1979 genomsnittligt understeg tio timmars arbete. Förhållandena torde vara desamma i brottmål. Från besparingssynpunkt är det av största betydelse att kostnadskontrollen inte eftersätts i dessa ärendekategorier där visserligen varje ärende inte rör så stort arvode men där ärendena tillsammans svarar för huvuddelen av belastningen på rättshjälpsanslaget.

Vid bedömningen av om ett arvode är skäligt bör man också särskilt beakta den intresseprövning som regleras i 8 § första stycket 6 RHL. Enligt denna bestämmelse får allmän rättshjälp inte lämnas den som inte har befogat intresse av att få sin sak behandlad. I förarbetena till RHL nämns som exempel på fall då allmän rättshjälp bör kunna vägras att bevisläget i ett mål är sådant att det framstår som utsiktslöst eller mycket osannolikt att anspråket kan drivas med framgång. Ett annat fall kan vara när tvisten eller anspråket avser obetydliga ekonomiska värden jämfört med kostnaderna.

I praktiken ligger intresseprövningen till stor del på biträdet. När ett befogat intresse saknas måste det åligga biträdet att försöka avhålla klienten från att med allmänna medel driva sitt anspråk. I vart fall bör biträdet avstå från att utföra ytterligare arbete åt klienten. Biträdet måste också försöka hålla kostnaderna i ett rimligt förhållande till tvisteföremålet. Att denna prövning sker effektivt är naturligtvis av stor betydelse inte minst när kostnaderna närmar sig eller t.o.m. överskrider tvisteföremålets värde, om detta kan uppskattas i pengar. Rättshjälpen kan visserligen upphöra efter beslut i vissa fall, bl.a. om den rättssökande inte längre har ett befogat intresse av att få sin sak prövad. Även om det inte beslutas om upphörande av rättshjälpen bör sådana synpunkter som nu har angetts beaktas när biträdesersättningen bestäms. Den myndighet som beslutar om ersättningen skall alltså, bl.a. mot bakgrund av utgången i målet och målets art och omfattning i övrigt, bedöma om det fordrade arvodet är skäligt.

Vad jag nu har anfört om medverkan av biträdet för att hålla rättshjälpskostnaderna inom godtagbara ramar bör självfallet gälla i motsvarande mån också för mål och ärenden där rättshjälpsformerna offentlig försvarare och offentligt biträde kan komma i fråga.

Vad särskilt gäller de icke taxebundna brottmålen bör klargöras vilka arbetsuppgifter som innefattas i uppdraget som offentlig försvarare. Även om försvararens huvuduppgift är att biträda den misstänkte i processen förekommer det inte sällan att försvararen dessutom tillvaratar huvudmannens rättsliga, ekonomiska eller personliga intressen i andra avseenden. I viss begränsad utsträckning faller sådana frågor inom försvararuppdraget. Jag vill emellertid förordna att domstolarna iakttar en betydande restriktivitet när det gäller att tillerkänna försvararen ersättning för sådant arbete.

Den striktare prövning av ersättningsanspråk som nu har förordats bör

komma till uttryck genom en ändring i 22 § RHL och 21 kap. 10 § RB. Där bör som huvudregel föreskrivas att biträden har rätt till den ersättning som visas ha varit skälig för att utföra uppdraget. Vidare bör det anges några av de omständigheter som har särskild betydelse vid arvodesprövningen.

I detta sammanhang vill jag även framhålla det angelägna i att kostnadsräkningarna har en lämplig utformning. Från de granskande myndigheterna påpekas inte sällan att kostnadsräkningarna uppvisar allvarliga brister.

Ett krav är att räkningen bör innehålla den arbetsredogörelse som behövs för rättens prövning. Kravet på arbetsredogörelse skiftar beroende på ärendets karaktär. I enkla och föga tidskrävande ärenden kan det vara tillräckligt med en redogörelse för olika arbetsmoment såsom sammanträden och telefonsamtal med huvudmannen, motparten och andra. Är ärendet mera omfattande och det begärda arvodet högre bör generellt sett avsevärt större krav ställas på arbetsredogörelsen. Detta gäller i synnerhet om den begärda ersättningen avviker från normal debitering för uppdrag av den aktuella arten. Större krav kan också ställas på arbetsredogörelsen såvitt gäller de delar av biträdets arbete som den prövande myndigheten inte själv vid förhandling eller på annat sätt kan bilda sig en uppfattning om. I sådana fall är en uppräknig av antalet åtgärder av underordnad betydelse för en bedömning av biträdets insats. I stället bör biträdet — i den mån det inte framgår på annat sätt — lämna en redogörelse för den rättsliga angelägenheten, det värde tvisten rör, särskilda tvistefrågor och de resultat som åstadkommits. I redogörelsen bör anges de omständigheter som visar att arbetet varit påkallat för att tillvarata huvudmannens rätt eller i övrigt nödvändigt för att fullgöra uppdraget. Exempelvis kan det utvecklas — utan åsidosättande av eventuell tystnadsplikt — vad som förekommit vid överläggningar och telefonsamtal. Om ärendet har inneburit särskilda svårigheter i juridiskt hänseende eller på något annat sätt bör orsakerna till detta anges. Med den metod för arvodesprövningen som nu har förordats kommer brister och ofullständigheter i redovisningen av utfört arbete att gå ut över den som begär arvodet.

Jag kommer senare att föreslå regeringen vissa ändringar i rättshjälpsförordningen (1979:938) där närmare regler ges för utformningen av kostnadsräkningar.

1.4 Allmän rättshjälp i fråga om boskillnad, äktenskapsförord och testamente

Allmän rättshjälp beviljas ofta i angelägenheter som gäller boskillnad, äktenskapsförord eller testamente. Om saken är anhängig vid domstol meddelas beslutet om allmän rättshjälp av domstolen. I annat fall kan rättshjälpsnämnden eller en advokat eller en biträdande jurist på advokatbyrå meddela beslut om allmän rättshjälp.

Bestämmelser om boskillnad finns i 9 kap. giftermålsbalken (GB). Makar har rätt till boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB, dvs. efter gemensam ansökan, om de är ense om det. All egendom som en make förvärvar efter det att boskillnad har sökts är makens enskilda egendom, om boskillnad beviljas. Sedan boskillnad har beviljats skall bodelning äga rum. Vad som därvid tillfaller en make skall vara hans eller hennes enskilda egendom. Boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB används i praktiken ofta som ett alternativ till äktenskapsförord.

Bestämmelser om äktenskapsförord finns i 8 kap. GB. Reglerna innebär i huvudsak att genom äktenskapsförord får makar bestämma att egendom, som tillhör eller tillfaller en av dem och som annars skulle vara makens giftorättsgoods, skall tillhöra honom enskilt. Genom äktenskapsförord får också avtalas att egendom, som annars skulle vara ena makens enskilda, skall vara hans eller hennes giftorättsgoods. Gåvor mellan makar skall i allmänhet ske i form av äktenskapsförord.

Äktenskapsförord som innefattar gåva samt ansökan och beslut om boskillnad skall kungöras. Om allmän rättshjälp har beviljats är den rättssökande enligt 9 a § RHL befriad från bl.a. kungörelsekostnader. Dessa uppgår vanligen till betydande belopp.

Någon fullständig statistik över förekomsten av äktenskapsförord och boskillnadsmål finns inte. Av tillgängliga uppgifter framgår dock att antalet äktenskapsförord som inregistrerades vid tingsrätt år 1977 uppgick till 10 439 och år 1980 till 11 284. Av äktenskapsförorden år 1977 innefattade omkring 17 procent gåva. Antalet boskillnadsdomar år 1980 var 977. Flerparten av dessa torde avse boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB. I fråga om testamenten finns det av naturliga skäl inte motsvarande sifferuppgifter.

Under år 1979 beviljades i 4 788 fall allmän rättshjälp i angelägenheter om upprättande av testamente och äktenskapsförord. Den statliga subventionen av dessa ärenden uppgick till närmare 3 milj. kr. eller omkring 670 kr. per ärende (se Statistiska Centralbyråns statistiska meddelanden R 1980:11).

För år 1980 finns ingen samlad rättshjälpsstatistik för hela landet i fråga om boskillnadsdomar, testamenten och äktenskapsförord. Inom justitiedepartementet har det företagits en mindre undersökning vid Stockholms tingsrätt av inregistrerade äktenskapsförord åren 1979 och 1980. Av undersökningen framgår bl.a. att där årligen inregistreras omkring 1 400 äktenskapsförord och att allmän rättshjälp förekommer i omkring 15 procent av ärendena.

Rättshjälpssystemet innebär bl.a. att den rättssökande skall bidra till kostnaderna för rättshjälp genom att betala en rättshjälpsavgift som bestäms av vederbörandes ekonomiska villkor. Avgiften bidrar till att förhindra att allmän rättshjälp efterfrågas i onödan. Denna preventiva effekt fungerar emellertid inte väl i huvuddelen av de nu aktuella målen och ärendena. Vid ärenden om upprättande av äktenskapsförord och inbördes testa-

mente är det regelmässigt bara den ena parten — vanligen den som har den sämsta ekonomin — som söker och beviljas allmän rättshjälp. Trots att båda parter har nytta av rättshjälpen tas alltså inte deras gemensamma betalningsförmåga i anspråk för att täcka kostnaderna.

Jag avser att i ett annat sammanhang återkomma till den vidare frågan i vad mån inte bara den rättssökandes utan även närståendes betalningsförmåga bör beaktas vid prövningen av en ansökan om rättshjälp. Såvitt gäller ärenden om upprättande av äktenskapsförord och testamente och i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB talar övervägande skäl för att man väljer en mera radikal lösning och helt utesluter dessa mål och ärenden från tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. För en sådan lösning talar bl.a. det förhållandet att det här rör sig om förmögenhetsrättsliga dispositioner som visserligen i och för sig kan vara välmotiverade men som ändå knappast har en sådan angelägenhetsgrad att de bör belasta rättshjälpsresurserna. Jag vill också erinra om att det f.n. finns möjlighet till rådgivning inom rättshjälpssystemets ram i dessa ärenden. Den möjligheten bör behållas.

Jag förordar alltså att boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB samt upprättande av äktenskapsförord och testamente utesluts från tillämpningsområdet för allmän rättshjälp. Detta innebär sammanfattningsvis dels att samhällets rättshjälpsåtaganden i dessa fall begränsas till högst en timmes rådgivning, dels att staten inte längre kommer att betala de kungörelsekostnader som uppkommer i ärendena. Vidare medför den nya ordningen att sökandena själva får bekosta de avgifter som expeditiionskungörelsen (1964:618) föreskriver.

När det gäller att foga in den föreslagna regleringen i RHL:s system bör följande anmärkas. I 8 § RHL räknas upp vissa fall när allmän rättshjälp inte får beviljas eller endast får beviljas i speciella fall. Vidare föreskrivs att i fråga om vissa slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet regeringen får förordna att allmän rättshjälp inte skall lämnas. Regeringen har i rättshjälpsförordningen (1979:938) meddelat föreskrifter om undantagande av sådana s.k. massärenden från allmän rättshjälp. Exempel på massärenden är upprättande av bouppteckning enligt 20 kap. ärvdabalken, ärenden om fastighetsdeklaration och inskrivningsärenden enligt jordabalken.

Visserligen är ärenden om upprättande av äktenskapsförord eller testamente och mål om boskillnad tämligen talrika. Det torde dock inte kunna hävdas att de typiskt sett är jämställda med de ärendekategorier som regeringen bemyndigats att undanta från rättshjälpen. Av denna orsak bör inte regeringen i förordningsform meddela de föreskrifter som jag nyss har förordat. Dessa bör i stället tas in i lag. Jag föreslår därför att det i RHL föreskrivs att allmän rättshjälp inte får beviljas i de ifrågavarande målen och ärendena. 8 § RHL bör kompletteras med en sådan bestämmelse. Samtidigt måste 16 § RHL ändras så att advokaters och biträdande juristers rätt att bevilja allmän rättshjälp i de angivna fallen upphör.

1.5 Avgifter för ansökningar m.m.

Enligt 9 a § RHL är den som har beviljats allmän rättshjälp befriad från avgift i målet eller ärendet för ansökan och för expedition enligt expeditionskungörelsens avgiftslista, avdelningarna I och II samt i viss mån avdelning III. Han är vidare i princip befriad från att betala utsökningsavgift och försäljningsavgift enligt exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027). Slutligen föreskrivs i 9 a § att kostnader för kungörelser i mål och ärenden vid bl.a. allmän domstol skall utgå av allmänna medel, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp.

Den beskrivna regleringen infördes den 1 januari 1980 (prop. 1978/79:90, JuU 30, rskr 268, SFS 1979:240). Enligt de bestämmelser som gällde tidigare var de nämnda kostnaderna rättshjälpskostnader för den som beviljats allmän rättshjälp. Detta innebar att domstolen eller myndigheten skulle bestämma och debitera avgiften som om avgiftsskyldighet förelåg trots att avgifterna i realiteten endast i undantagsfall – genom reglerna om rättshjälpsavgift – slutligen kunde tas ut av den rättssökande. Som skäl för att införa den nu gällande regleringen anförde den dåvarande departementschefen bl.a. att om systemet med debitering av expeditionsavgifter behölls skulle det i vissa fall göra det omöjligt och i andra fall komplicerat för myndigheterna att slutreglera ett ärende och fördela kostnader i samband med att målet eller ärendet avslutades i huvudsaken. Myndigheterna skulle nämligen inte känna till alla kostnader vid den tidpunkten. Liknande för-
enklingskäl anfördes som motivering för att lyfta bort även exekutions- och kungörelsekostnaderna som förmåner i rättshjälpslagens mening.

Den ordning som gäller fr.o.m. 1980 är otvivelaktigt enkel att hantera. Det har emellertid visat sig att den har medfört ett större inkomstbortfall för staten än som kan godtas i det rådande statsfinansiella läget. Detta bortfall hänför sig inte bara till de avgifter som, om de togs ut, skulle falla inom rättshjälpsavgiften och alltså betalas av den rättssökande. Bortfallet avser också den del av avgifterna som en tappande motpart skulle förpliktas att betala tillbaka till staten, om avgifterna utgjorde en rättshjälpsförmån för den vinnande parten.

Det kan emellertid inte komma i fråga att ändra 9 a § så att man helt går tillbaka till den gamla regleringen. Endast sådana kostnader som i princip alltid är kända när ett mål eller ärende skall slutregleras bör ingå i rättshjälpskostnaderna. Den lösning som enligt min uppfattning bör väljas är att slopa endast befrielsen från ansökningsavgifter enligt expeditionskungörelsen och ta upp dessa avgifter bland de förmåner som enligt 9 § RHL ingår i rättshjälpen. Eftersom ansökningsavgiften alltid är känd för den myndighet som skall slutreglera målet eller ärendet kommer en sådan ändring inte att medföra några svårigheter i tillämpningen.

För de övriga avgifterna enligt expeditionskungörelsen och för exekutionsavgifterna bör nuvarande ordning bestå. De skäl som föranledde be-

frielse från dessa avgifter har fortfarande samma giltighet. Det skulle alltså knappast vara möjligt att med bibehållande av gällande slutregleringsförfarande återföra dem som förmåner enligt RHL. Härtill kommer att dessa avgifter inte torde avse några mer betydande belopp. Mitt förslag att undanta äktenskapsförord och de flesta boskillnadsmål från rättshjälpen kommer sålunda att leda till att knappast några kungörelsekostnader i fortsättningen kommer att belasta rättshjälpsanslaget. Det är i vilket fall som helst sannolikt att de summor som kan återgå till staten genom att ansökningsavgifterna görs till en förmån för rättshjälpen är avsevärt större.

Den 1 januari 1982 träder en ny utsökningsbalk i kraft. Verkställighetsföreskrifter till balkens 17 kap., som rör kostnader i utsökningsmål, kommer att tas upp i en ny förordning om utsökningsavgifter, som skall ersätta den nuvarande exekutionsavgiftskungörelsen (1971:1027). I samband därmed ändras den nuvarande beteckningen utsökningsavgift till grundavgift och nuvarande tilläggsavgift till särskild avgift. Samlingsbeteckningen för avgifterna blir utsökningsavgifter.

De ändrade beteckningarna för med sig behov av följdändringar i andra författningar. Av lagarna är det endast rättshjälpslagen som innehåller beteckningen utsökningsavgift. Jag föreslår, efter samråd med chefen för kommundepartementet, att rättshjälpslagen ändras så att den överensstämmer med terminologin i den nya förordningen om utsökningsavgifter.

1.6 Allmän rättshjälp innan pilotfall har avgjorts

I vissa typer av tvister där rättsläget är oklart och omfattande utredning krävs förekommer att talan i ett stort antal likartade mål samtidigt väcks vid skilda domstolar. Utmärkande för dessa tvister är att vissa grundläggande bevis- eller rättsfrågor är gemensamma. Som exempel kan nämnas mål om ersättning för läkemedelsskador.

F.n. finns det inte något hinder mot att bevilja rättshjälp i sådana mål som nu har beskrivits. Det har alltså inte någon betydelse från rättshjälpsynpunkt att utgången i ett eller flera mål kan vara vägledande för övriga fall. Det finns numera åtskilliga exempel på sådana rättegångar som är anhängiga inte bara vid olika tingsrätter utan även i olika instanser. Kostnaderna i målen blir vanligen stora, främst vad gäller utredningar och arvoden till ombud. Härtill kommer att målen utgör en onormalt stor belastning på domstolsorganisationen.

Enligt min mening är det inte rimligt att, i sådana fall som jag nyss har beskrivit, låta det allmänna betala kostnaderna i alla rättegångarna. Möjligheten att bevilja rättshjälp i dessa fall bör därför inskränkas.

I första hand bör en sådan inskränkning kunna göras när utgången i samtliga mål beror på vilken ställning som tas i en eller flera rätts- eller bevisfrågor som är desamma i alla målen. Kan i så fall ett eller ett par pilotfall väljas ut, bör det i princip inte vara möjligt att få rättshjälp i de andra målen.

I många fall, exempelvis i en del av läkemedelsmålen, är rätts- eller bevisfrågorna inte identiskt lika. Även i dessa fall bör emellertid rättshjälpen kunna inskränkas om avgörandet av ett begränsat antal fall kan antas komma att ge vägledning vid bedömningen av övriga fall.

Vad jag nu har sagt innebär inte att rättshjälp helt och hållet skulle vara utesluten för alla utom för parterna i pilotmålet fram till dess att detta blivit avgjort. Det kan i vissa fall vara befogat att rättshjälp beviljas för mer begränsade åtgärder, exempelvis för att klarlägga målet eller ärendet i ett inledande skede, för att inhämta viss utredning som löper risk att gå förlorad eller för att vidta preskriptionsavbrytande åtgärder. För att rättshjälpen på detta sätt skall kunna begränsas krävs dock att sökanden uttryckligen har preciserat sin ansökan till att avse någon eller några rättsliga åtgärder. Rättshjälpsbeslutet kan då inte gå längre än som följer av ansökningen. Om den rättssökande inte avgränsar sin ansökan utan denna alltså avser den rättsliga angelägenheten som helhet torde det inte vara möjligt att bevilja rättshjälp enbart i vissa delar. Den praktiska konsekvensen torde då oftast komma att bli att rättshjälpsansökningen avslås.

Den reglering som jag nu har förordat bör få formen av ett tillägg till 8 § RHL. I en ny punkt bör det föreskrivas att allmän rättshjälp inte får beviljas om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet vari anspråket stöder sig på en väsentligen likartad grund har avgjorts slutligt.

Om rättshjälp har beviljats t.ex. därför att domstolen inte kände till förekomsten av ett tidigare anhängiggjort pilotmål, eller om det först senare visar sig att det föreligger skäl att begränsa antalet mål med allmän rättshjälp till ett eller flera pilotmål, bör det finnas möjlighet att besluta att rättshjälpen skall upphöra. En sådan befogenhet bör dock inte utnyttjas, om det skulle vara uppenbart obilligt mot parten att rättshjälpen upphör. Föreskrifter härom bör lämpligen tas in i 34 § RHL. Jag vill i detta sammanhang framhålla att det ofta torde föreligga särskilda skäl för att låta staten bära rättshjälpskostnaderna i de fall rättshjälpen upphör enligt den förordade regeln.

Enligt 49 a § RHL får, förutom enskilda parter, även domstolsverket föra talan mot beslut i fråga om rättshjälp. I paragrafen stadgas vidare att även annan myndighet som regeringen bestämmer får föra sådan talan. Regeringen har tillagt justitiekanslern (JK) denna behörighet.

Genomförs förslaget om att rättshjälp skall kunna upphöra i avvaktan på ett pilotfall, bör domstolsverket få behörighet att påkalla att beslut fattas om detta. En sådan behörighet bör då omfatta även talan om att rättshjälpen skall upphöra på någon av de andra grunder som anges i 34 § RHL. Behörigheten bör gälla även JK. Jag föreslår alltså att i en ny paragraf, 49 b § RHL, införs en föreskrift om att domstolsverket eller annan myndighet som regeringen bestämmer får påkalla beslut om att allmän rättshjälp skall upphöra enligt 34 § RHL.

En effektiv tillämpning av den föreslagna bestämmelsen i 8 § RHL kräver att domstolar och rättshjälpsnämnder känner till förekomsten av sådana mål som avses nu. I de flesta fall torde detta inte vålla några problem. Det kan emellertid vara lämpligt att den information som behövs i dessa frågor samlas hos domstolsverket, där det redan nu finns kunskap och överblick över området. Domstolarna bör lämna verket underrättelse om anhängiggörande av sådana mål som kan antas vara berörda av den föreslagna regeln i 8 §. Detta kan ske mycket enkelt, t.ex. genom att en avskrift av stämningsansökan i målet sänds till domstolsverket. De myndigheter som skall besluta om rättshjälp kan då vid behov vända sig till verket för att få upplysningar. Det ankommer på regeringen att ta ställning till utfärdande av närmare föreskrifter för ett sådant förfarande. Motsvarande regler om underrättelse bör gälla för ansökningar om rättshjälp som görs hos rättshjälpsnämnderna.

1.7 Besparingseffekter

Det höjda uttaget av rättshjälpsavgifter samt begränsningen av möjligheten till nedsättning av grundavgiften kan beräknas innebära en besparing på mellan 9 och 10 milj. kr. Den skärpta arvodesprövningen kan antas medföra besparingar i storleksordningen 10 milj. kr.

Genom att återföra ansökningsavgifter till rättshjälpssystemet kan uppskattningsvis 1 milj. kr. sparas.

Förslaget att allmän rättshjälp inte längre skall få beviljas i mål om gemensam ansökan om boskillnad och för att upprätta äktenskapsförord och testamente kommer att medföra besparingar på omkring 3 milj. kr. Jag har då räknat med de minskade utgifter för staten som följer av att kostnaderna för kungörelser i dessa angelägenheter inte längre kommer att betalas av allmänna medel.

Det är mycket svårt att beräkna besparingseffekten av att undanta vissa mål från allmän rättshjälp i avvaktan på pilotfall. Det kan dock vara rimligt att uppskatta besparingen på rättshjälpsanslaget till ca 2 milj. kr.

1.8 Ikraftträdande

De nya reglerna bör träda i kraft den 1 januari 1982 och i princip genast börja tillämpas. I fråga om 9 § och 9 a § första stycket bör dock den äldre lydelsen fortfarande gälla om rättshjälp har beviljats före lagens ikraftträdande. Rättshjälp som före den 1 januari 1982 har beviljats i mål om boskillnad enligt 9 kap. 2 § GB eller för att upprätta äktenskapsförord eller testamente skall givetvis bestå även sedan lagen trätt i kraft. När det gäller frågan om pilotfall bör den nya regleringen få tillbakaverkande kraft på så sätt att rättshjälp som har beviljats före ikraftträdandet kan beslutas upphöra enligt den nya bestämmelsen i 34 §.

2 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anført har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i lagen (1981:830) om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
3. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som bilaga 1.¹

3 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över lagförslagen.

4 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

¹ Bilagan har uteslutits här. Förslagen är likalydande med propositionens lagförslag utom såvitt gäller 34 § rättshjälpslagen. Det remitterade förslaget innehåller inte något förslag till ny lydelse av det stycke som motsvarar fjärde och femte styckena i propositionsförslaget. Dessutom har i propositionen gjorts några smärre redaktionella jämkningar.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1981-10-13

Närvarande: f. d. justitierådet Petré, regeringsrådet Delin, justitierådet Bengtsson.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 24 september 1981 har regeringen på hemställan av statsrådet och chefen för justitiedepartementet Petri beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
2. lag om ändring i lagen (1981:830) om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
3. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Gunnel Wennberg.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Lagrådet:

De remitterade lagförslagen framläggs utan något föregående remissförfarande, i motsats till vad som brukar ske i liknande fall (jfr även 7 kap. 2 § regeringsformen). Varken någon myndighet eller Sveriges advokatsamfund har sålunda fått tillfälle att yttra sig över förslagen, trots att de i vissa delar får ingripande betydelse både för enskildas rättsskydd och för advokatkårens arbete. Materialet i ärendet är därför mycket knapphändigt, och i brist på belysande yttranden är det svårt att bedöma den effekt lagändringarna kommer att få. Visserligen kan det av statsfinansiella skäl synas angeläget att lagändringarna snarast genomförs, och dessa framstår till större delen som försvarliga. Men det sagda påkallar försiktighet vid genomförande av sådana ändringar som är av större principiell betydelse.

Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen

8 §

Lagrådet:

Den i förevarande paragraf i första stycket 7 upptagna grunden för avslag på ansökan om rättshjälp — nämligen att frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund har avgjorts slutligt — utgör en från principiell

synpunkt betydelsefull nyhet. Den innebär nämligen att möjligheten för en rättssökande att erhålla rättshjälp göres beroende av handlandet av andra personer, med vilka han i och för sig inte har någon beröring. Den föreslagna grunden kan på visst sätt sägas innebära att avsteg görs från principen om allas likhet inför lagen; den rättssökande får ej det stöd från det allmänna som han i och för sig är berättigad till därför att en annan person — med eller utan allmän rättshjälp — för en talan i en likartad sak. Emellertid är att beakta att avslaget på begäran om stöd i princip endast är temporärt; sedan slutligt avgörande fallit i den sak som dessförinnan utgjort hinder mot beviljande av rättshjälp, föranleder den inte längre att den rättssökande ej erhåller rättshjälp. En annan sak är att det sakliga avgörandet av den prejudiciella saken kan medföra att på annan grund — främst kanske att det saknas befogat intresse att rättssökandens sak prövas — rättshjälpsansökningen bör avslås. Med hänsyn till den begränsade verkan som trots allt ett avslag enligt den föreslagna nya grunden har synes det — om ock med viss tvekan — få anses godtagbart att införa densamma. Starkt bör dock understrykas att — såsom också departementschefen framhåller — den rättssökande icke bör vara utesluten från rättshjälp för begränsade frågor, såsom att klarlägga och bevisningsmässigt säkerställa just för den rättssökande speciella förhållanden eller att vidtaga preklusions- eller preskriptionsavbrytande åtgärder.

Bengtsson är av skiljaktig mening och anför:

Den föreslagna punkt 7 i första stycket innebär, i förening med det nya andra stycket i 34 §, en reglering av vittgående betydelse för enskilda rättssökande. Förmånen av allmän rättshjälp kan förvägras eller rentav fråntas dem, inte därför att de skulle sakna intresse av att få saken behandlad eller därför att talan skulle sakna fog, utan på den grund att det redan pågår en liknande process, vilken — som det sägs i motiveringen — "kan antas komma att ge vägledning" vid sakens bedömning. För den rättssökande måste det framstå som föga rimligt att han av sådana skäl åtminstone tills vidare skulle gå miste om rättshjälp. Det stämmer illa med rättshjälpslagstiftningens syfte att på detta sätt ge den som väckt talan i ett tidigare skede en förmån framför andra rättssökande i samma situation. Att märka är också att enligt 34 § fjärde stycket rättshjälpslagen den som haft rättshjälp som huvudregel skulle få själv bära uppkomna kostnader, när rättshjälpen upphör. Även om enligt motiven det ofta torde finnas särskilda skäl för avsteg från huvudregeln, ter denna sig anmärkningsvärt hård i en situation där man inte lär kunna rikta något klander mot den rättssökande personligen.

Vidare bör framhållas, att en process om liknande frågor som är under bedömning i tidigare rättegång inte behöver bero på att ombudet missbrukar rättshjälpen. Också han kan, när han åtar sig sitt uppdrag, vara okunnig om att ett annat ombud driver en motsvarande process. Ett beslut om avslag på ansökan eller upphörande av rättshjälpen torde helt kunna rubba

föresättningarna för talans uppläggning. Även för ett ombud, som känner till att en liknande rättegång pågår, kan det vara svårt att med ledning av den allmänt hållna formuleringen i punkt 7 på förhand bedöma, om hans huvudman kan få rättshjälp och om det i så fall finns anledning att begränsa ansökningen härom till vissa åtgärder på sätt som antyds i remissprotokollet.

Avsikten är tydligen att bestämmelsen skall få ett omfattande tillämpningsområde. Situationen, att avgörandet i en pågående rättegång kan antas ge vägledning för bedömningen i ett annat mål, lär i själva verket vara ganska vanlig. Som antyds i motiveringen är här flera typfall tänkbara, vilka klart skiljer sig från varandra. Den föreslagna bestämmelsen kan synas förhållandevis rimlig, när rätts- eller bevisfrågor är identiskt lika i flera mål, t. ex. när tvisten gäller frågan om strikt skadeståndsansvar föreligger vid en viss typ av tillverkning, om en tillverkare gjort sig skyldig till oaktsamhet vid produktion eller marknadsföring av en vara, som ostridigt orsakat skada, eller om en tillverkad vara över huvud taget har en viss skadebringande egenskap. I andra fall råder emellertid tvist också i frågor som särskilt gäller käranden, såsom om dennes skada orsakats av ett påstått förhållande och hur stor skadan i så fall är. Här kan en skadelidande ha betydligt starkare skäl att inom rimlig tid säkra bevisning och eventuellt också få fastslaget om ett orsakssamband föreligger för hans vidkommande. Det bör understrykas att ett pilotmål rörande sådana komplicerade frågor som här är aktuella kan antas dra långt ut på tiden. I dessa fall kan den föreslagna regeln innebära en betydande nackdel för den rättssökande, som f. ö. i personskadefall av denna typ ofta torde vara i en socialt bekymmersam situation.

Det är naturligt att ställa frågan, om inte andra processuella regler kan användas för att uppnå avsedda besparingar och råda bot på de missförhållanden som berörs i motiveringen. Denna möjlighet har inte alls diskuterats i remissprotokollet.

Till en början är här att märka regeln i 32 kap. 5 § rättegångsbalken om *vilandeförklaring*, då för prövning av mål är av synnerlig vikt, att fråga som är föremål för annan rättegång först avgörs. Regeln synes visserligen inte ha tillkommit med direkt sikte på situationen, att utgången i ett pilotmål av här avsett slag skall avvaktas; processer av den nu aktuella typen torde inte ha varit i blickpunkten när bestämmelsen tillkom. Avsikten har dock varit att regeln skall tillämpas bl. a. då utgången i den andra rättegången endast får en mer eller mindre stark bevisverkan i det aktuella målet (se NJA II 1943 s. 417 f). Man kan sätta i fråga om inte i åtskilliga av de situationer som åsyftas i remissprotokollet det är möjligt att använda sig av vilandeförklaring enligt 32 kap. 5 §. – Det framstår i vart fall som långt mera tillfredsställande bl. a. från rättssäkerhetssynpunkt att angripa de påtalade missförhållandena genom att något utvidga möjligheterna till vilandeförklaring i stället för att inskränka de rättssökandes tillgång till

rättshjälp – låt vara att en sådan lagändring kunde i någon mån föregripa rättegångsutredningens arbete. En sådan utvidgning hade kunnat ske exempelvis genom att i 32 kap. 5 § ordet "avgöres" utbyttes mot "bedömes i sådant sammanhang"; därigenom skulle tydligare ha markerats, att paragrafen kan tillämpas även när bedömningen av en viss bevisfråga i ett pilotmål blir vägledande för prövningen av en liknande fråga i den andra processen.

Vidare kan man självfallet i situationer som de avsedda låta ett omdömeslöst processande inverka på *arvodet*. Detta kan onekligen underlättas genom den föreslagna omformuleringen av 22 § rättshjälpslagen och 21 kap. 10 § rättegångsbalken, men möjlighet härill lär föreligga redan med nuvarande regler. Ett ombud, som med stora kostnader driver t. ex. en skadeståndstalan utan hänsyn till att en motsvarande fråga kan väntas tidigare bli avgjord i en annan process, torde i många fall visa en sådan brist på omdöme och förmåga att begränsa målet att det får en väsentlig inverkan på arvodesprövningen. Möjligheterna borde därför vara goda att på detta vis komma till rätta med de berörda missförhållandena utan en sådan reglering som remissen innebär.

Det kan naturligtvis sägas, att de föreslagna bestämmelserna inte nödvändigtvis behöver leda till mera stötande konsekvenser, om de tolkas på ett förnuftigt sätt. Otivelaktigt är det också sakligt befogat att för framtiden hindra rättegångsbiträden att utnyttja rättshjälpen till onödigt vidlyftiga processer på statens bekostnad. Emellertid är lagändringarna så ingripande för enskilda rättssökande att – särskilt med hänsyn till vad lagrådet tidigare anfört om förslagets beredning – de lämpligen inte bör genomföras i detta lagstiftningsärende. Härill kommer att de knappast förefaller nödvändiga för att man skall nå det väsentliga syftet med förslaget i denna del, och att besparingseffekterna i alla händelser blir begränsade. Av sådana skäl anser jag att förslaget inte kan godtas såvitt gäller den nya punkt 7 i första stycket.

22 §

Bengtsson anför för sin del:

Enligt lagförslaget skall i förevarande paragraf, liksom i 21 kap. 10 § rättegångsbalken, närmare anges i lagtexten, vilka omständigheter som skall beaktas vid prövningen om arvode skall vara skäligt. De faktorer som uppräknas lär redan idag inverka på bedömningen, när domstolen fastställer arvode. I vart fall genom den mindre vikt som tidsåtgången tillmäts torde regeln skilja sig från vad som nu tillämpas. Framför allt är emellertid att märka den nya formuleringen, att rätt föreligger till ersättning som "visas ha varit skälig"; uttryckssättet anknyter till ett motivuttalande vid rättshjälpslagens tillkomst men synes i övrigt ovanligt när det gäller en skälighetsbedömning. Avsikten är tydligen att skärpa bl. a. biträdens och offentliga försvarares åligganden att lägga fram material som visar det

utförda arbetets art och omfattning. Inte minst det i motiveringen antydda kravet, att biträdet skall styrka att en åtgärd är nödvändig för uppdragets fullgörande, synes gå betydligt längre än vad som gäller nu. Det har inte belysts, vilka konsekvenser denna skärpning kan få för advokaters och andra biträdens arbete och för tillämpade rutiner på advokatbyråerna, inte heller vad den kan betyda för deras inställning till biträdes- och försvararuppdrag som ersätts av allmänna medel.

Den föreslagna lagändringen kan i och för sig synas välmotiverad. Med den inställning som förut angetts i fråga om lagförslagets beredning anser jag emellertid, att man inte bör göra en ändring av detta slag i en praktiskt så betydelsefull regel utan att ändringens innebörd eller konsekvenser närmare klartgjorts. Enligt min mening bör förevarande bestämmelse inte ändras i detta lagstiftningsärende eller i vart fall orden "visas ha" utgå ur lagtexten.

34 §

Lagrådet:

Enligt fjärde stycket i den föreslagna lydelsen av förevarande paragraf skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna, om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra. Såvida särskilda skäl föreligger kan dock beslutas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket. Enligt förevarande paragrafs hittillsvarande lydelse grundas ett beslut om upphörande av rättshjälp på sådana förhållanden som att den rättssökande lämnat oriktiga uppgifter, att han ej betalat rättshjälpsavgift eller att hans ekonomiska situation avsevärt förbättrats. Den nu föreslagna nya grunden för beslut om rättshjälpens upphörande är att den i målet aktuella frågan också är föremål för prövning i ett "pilotmål". Att rättshjälpen i detta fall skall upphöra, torde i allmänhet icke vara att hänföra till någon omständighet för vilken den rättssökande kan anses ha ansvaret. Återkallandet sker i stället i statsverkets intresse att begränsa rättshjälpsutgifterna. I detta läge synes det ligga närmare till hands att låta statsverket och icke den rättssökande svara för kostnaderna fram till återkallandet. Departementschefen framhåller också att det ofta föreligger särskilda skäl att låta statsverket bära kostnaderna i dessa fall. Enligt lagrådets mening är dock situationen sådan att det bör komma till direkt uttryck i lagtexten att statsverket och ej den rättssökande i dessa fall i regel skall stå för kostnaderna. Det förordas därför att i fjärde stycket den andra meningen enligt förslaget utbytes mot två meningar av följande lydelse: "I fall som avses i andra stycket skall dock, om icke särskilda skäl föranleder annat, kostnaderna för rättshjälpen betalas av statsverket. Även om sådant fall ej är för handen får, om särskilda skäl föreligger, beslutas att kostnaderna eller del därav skall betalas av statsverket."

Bengtsson är av skiljaktig mening på sätt framgår av detta yttrande:

Under hänvisning till vad jag anført om 8 § avstyrker jag förslaget till

ändrad lydelse av förevarande paragraf. För den händelse ändring sker, ansluter jag mig till majoritetens ståndpunkt beträffande fjärde stycket.

Övergångsbestämmelserna

Lagrådet:

Enligt tredje stycket av övergångsbestämmelserna skall det nya andra stycket i 34 § tillämpas även om allmän rättshjälp beviljats före nya lagens ikraftträdande. Detta innebär att efter ett beslut att rättshjälp skall upphöra den som haft rättshjälpen själv skall bära kostnaderna för denna. Vid retroaktiv tillämpning av den nya upphörandegrunden leder detta till att den som inlett rättsliga åtgärder vid en tidpunkt, då han efter att ha beviljats allmän rättshjälp haft tryggheten att statsverket och ej han själv skulle stå för kostnaderna för åtgärderna, efter ett upphörandebeslut skulle få betala kostnaderna. Detta kan ej anses förenligt med allmänt tillämpade rättsgrundsatser. Vid 34 § har lagrådet emellertid förordat att fjärde stycket skall så jämkas att vid upphörandebeslut enligt andra stycket statsverket skall, om icke särskilda skäl föranleder annat, betala kostnaderna. Giv 34 § fjärde stycket det innehåll som sålunda förordats, uppkommer vid retroaktiv tillämpning av 34 § icke sådan icke godtagbar verkan som nyss påtalats. Under angivna förutsättning möter därför ej hinder mot retroaktiv tillämpning av 34 §. Vinner förslaget beträffande 34 § fjärde stycket icke bifall, måste däremot hinder anses möta mot retroaktiv tillämpning. Och för sådant fall förordas att tredje stycket av övergångsbestämmelserna får följande lydelse: "Har allmän rättshjälp beviljats före lagens ikraftträdande, skall beträffande fråga om att rättshjälpen skall upphöra den äldre lydelsen av 34 § tillämpas."

Bengtsson är av skiljaktig mening och anför:

Även om förslaget till lagändringar rörande s. k. pilotfall skulle genomföras synes det av rättssäkerhetsskäl inte godtagbart, att den nya bestämmelsen i 34 § om allmän rättshjälps upphörande tillämpas i fråga om rättshjälp som beviljats före lagens ikraftträdande. Genom att tillämpningen får betydelse i de pågående processer som berörs i motiveringen kan den på ett olyckligt sätt förefalla riktad mot vissa särskilda grupper av rättssökande. Även frånsett detta framstår det som stötande, att när ett ombud lagt upp processen under förutsättning att den skulle bekostas av allmänna medel, man skulle beröva huvudmannen en redan beviljad rättshjälp därför att lagstiftningen anses alltför generös. Detta gäller enligt min mening även om huvudmannen, på sätt lagrådet föreslagit, normalt skulle undgå att betala redan uppkomna rättshjälpskostnader. I övrigt hänvisar jag till vad jag anfört beträffande 8 §. Förslaget avstyrks, såvitt gäller övergångsbestämmelsernas tredje stycke.

Övriga lagförslag

Lagrådet:

Förslagen lämnas utan erinran.

Bengtsson är av skiljaktig mening på sätt framgår av detta yttrande:

Under hänvisning till vad jag anförde vid 22 § rättshjälpslagen förordar jag att 21 kap. 10 § rättegångsbalken inte ändras i detta lagstiftningsärende eller att i vart fall orden ``visas ha`` utgår ur lagtexten.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1981-10-22

Närvarande: statsrådet Friggebo, ordförande, och statsråden Dahlgren, Johansson, Wirtén, Andersson, Boo, Petri, Eliasson, Elmstedt, Ahrland, Molin

Föredragande: statsrådet Petri

Proposition om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429), m. m.

1 Anmälan av lagrådsyttrande

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
2. lag om ändring i lagen (1981: 830) om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429),
3. lag om ändring i rättegångsbalken.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

I det rådande samhällsekonomiska läget är det nödvändigt att minska statens åtaganden inom rättshjälpsystemet och använda de begränsade resurserna på effektivast möjliga sätt. Inom justitiedepartementet pågår sedan en tid ett arbete i detta syfte. Åtskilliga förslag kommer att redovisas senare i en departementspromemoria. Dessutom avser jag att begära regeringens bemyndigande att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté för ytterligare överväganden angående rättshjälpsystemet.

De förslag som nu läggs fram och som kommer att medföra besparingar på ca 25 milj. kr. är enligt min mening så angelägna att det inte kan anses försvarligt att vänta med att genomföra dem. Det remissförfarande som lagrådet berört i sitt yttrande har av tidsskäl inte kunnat företas. Ett fortlöpande samråd har emellertid ägt rum med domstolsverket. Jag vill också framhålla att de statsfinansiella kraven inte ger utrymme för lösningar som innebär mindre eller senarelagda besparingar.

Vad häfter gäller de enskilda förslagen till ändring i rättshjälpslagen får jag anförda följande.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 24 september 1981.

8 §

Lagrådets majoritet har godtagit förslaget om begränsning av rättshjälpen i avvaktan på att ett eller ett par pilotfall avgörs. En av ledamöterna har emellertid avstyrkt förslaget, bl. a. därför att det skulle vara alltför ingripande för den enskilde för att lämpligen böra genomföras i detta lagstiftningsärende. Enligt samme ledamot torde det väsentliga syftet med förslaget kunna uppnås på andra sätt än genom begränsningar av rättshjälpen.

För egen del vill jag understryka att förslaget syftar till att – tillsammans med andra regler som redan nu finns i rättshjälpslagen – förhindra att de knappa rättshjälpsresurserna används till att bekosta processer o. d. som inte är nödvändiga för att den enskilde skall kunna ta tillvara sin rätt. Den föreslagna regeln har därför utformats som en befogenhet för den myndighet – domstol eller rättshjälpsnämnd – som prövar rättshjälpsfrågan att i de avsedda fallen avslå en rättshjälpsansökan, om frågan om rättshjälp kan anstå. Om detta inte är fallet därför att den rättssökande skulle riskera rättsförluster, skall rättshjälp givetvis beviljas. Som jag har utvecklat i remissprotokollet finns också den möjligheten att medge rättshjälp för vissa begränsade frågor. Detta kan vid behov ske efter överläggningar mellan den beslutande myndigheten och den rättssökande.

Som lagrådets majoritet har påpekat innebär förslaget i princip endast en tidsbegränsad inskränkning av den rättssökandes möjligheter att få rättshjälp. Normalt torde avgörandet av den rättsliga angelägenheten knappast försenas genom att man först avvaktar utgången i ett eller ett par pilotfall. Även om rättshjälp hade utgått, hade man i de flesta fall ändå fått ta hänsyn till utvecklingen i de vägledande målen. Och när pilotfallen har avgjorts torde de återstående målen normalt kunna avslutas mycket snabbt, eventuellt genom uppgörelser utom rätta. Jag vill också inskjuta att en rättssökande givetvis kan få rättshjälp redan innan ett pilotfall har avgjorts, om det inträffar förhållanden som gör rättshjälp befogad.

De övriga vägar som diskuterats av en av lagrådets ledamöter är enligt min mening knappast framkomliga, om man vill nå det resultat som lagförslaget syftar till. Förslaget rör inte bara det fallet att talan väcks vid domstol. Det avser också den situationen att den rättsliga angelägenheten skall prövas i annan ordning. Möjligheten till vilandeförklaring är från den synpunkten inte tillräcklig. Det förefaller också onödigt att över huvud taget väcka talan om målet senare skall vilandeförklaras, såvida inte talan behöver väckas för att avbryta preskription e. d. Inte heller torde reglerna om arvodesprövningen erbjuda tillräckliga möjligheter att komma till rätta med de berörda missförhållandena.

22 §

Vad en av lagrådets ledamöter har anfört under denna paragraf föranleder mig inte till någon ändring av det remitterade förslaget.

34 §

Jag godtar förslaget om att staten i normalfallet skall betala kostnaderna för rättshjälpen om denna upphör enligt förslaget till nytt andra stycke. På samma sätt som gäller när rättshjälp upphör enligt första stycket bör det dock vara möjligt att göra en uppdelning av kostnaderna när betalningsskyldigheten bestäms. Jag förordar också i övrigt en något annan lydelse av lagtexten än vad lagrådet föreslagit.

Övergångsbestämmelserna

Eftersom jag i princip har godtagit lagrådets förslag till ändring av 34 § behövs inte någon ändring i sak av övergångsbestämmelserna i det remitterade förslaget. En mindre redaktionell jämkning bör dock göras.

2 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att anta de av lagrådet granskade förslagen med vidtagna ändringar.

3 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehåll

	Sid.
Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1. Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)	2
2. Lag om ändring i lagen (1981:830) om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)	7
3. Lag om ändring i rättegångsbalken	8
Utdrag av regeringsprotokollet den 24 september 1981	10
1 Föredragandens överväganden	10
1.1 Inledning	10
1.2 Rättshjälpsavgifter m. m.	12
1.3 Arvoden till biträden och offentliga försvarare	14
1.4 Allmän rättshjälp i fråga om boskillnad, äktenskapsförord och testamente	18
1.5 Avgifter för ansökningar m. m.	21
1.6 Allmän rättshjälp innan pilotfall har avgjorts	22
1.7 Besparingseffekter	24
1.8 Ikraftträdande	24
2 Upprättade lagförslag	25
3 Hemställan	25
4 Beslut	25
Utdrag av lagrådets protokoll den 13 oktober 1981	26
Utdrag av regeringsprotokollet den 22 oktober 1981	33
Hemställan	35
Beslut	35